

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА СЛАВИСТИКУ 69

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА СЛАВИСТИКУ

69

НОВИ САД • 2006

ние автора относительно „двупольности” Крлежи и его супруги, напоминающей случай Сартра и Симон де Бовуар. Наконец, Ирина Александер вполне резонно анализирует ситуацию Крлежи — писателя, который не стал „мировой” величиной, а остался в скромных границах бывшей австро-венгерской литературной традиции: по её разумению, Крлеже не хватало хорошего редактора и мнение о том, что редактор ему якобы не нужен, оказалось пагубным.

Ирине Лукшич и её коллегам, принявшим участие в появлении первого мирового издания *Мемуаров* Ирины Александер, есть чем гордиться. Воспоминания заглавной женщины написаны на высоком профессиональном уровне, хотя и в них не выдержана установка на обращение — послание умершему мужу Божидару. Иному читателю может показаться, что Ирина обязана ему ещё чем-то, что она довольно часто использует фигуру умолчания там, где рассказ ждёт продолжения или более подробного истолкования (история бегства семьи Александер из Хорватии в 1941 году и из США в 1955 году; описание круга „знаменитостей”, с которыми семья Александер поддерживала контакты после Второй мировой войны и др.). Но секретная жизнь имеет свои законы. Женщина, которая знала Броза Тито до 1941 года, за которой гонялся Маккарти и которую сам Молотов на одном из приёмов Нью-Йорка поблагодарил за заслуги перед родиной, по-видимому, изобрела для себя самой целый свод таких законов. Они для нас останутся непонятными, равно как и её страх от опубликования её воспоминаний, не раз отмеченный И. Лукшич в её комментариях. Она всю жизнь бежала от действительности в миф, в тайну, и на обыденном уровне подобную ситуацию лучше всего представил её супруг, определяя её характер одному американскому журналисту: „Попроси её купить тебе газету в киоске за углом и она вернётся из путешествия вокруг света”.

Милице Йованович

UDC

Срето Танасић, *Синтаксичке теме*, Београдска књига,
Библиотека *Пућ у речи*, Београд, 2005, 234 стр.

Књига *Синтаксичке теме* обједињује 20 студија овог аутора из области синтаксе, објављених у домаћим и страним лингвистичким публикацијама. У раду има се обрађују питања везана за опозицију референцијалност/нереференцијалност глаголске радње, јединичност/мноштво ситуације исказане глаголом, пасивна дијатеза, различити видови декомпоновања глагола, функционисање глаголских облика у зависности од глаголског вида, проблем употребе и значења појединих предлошко-падежних конструкција. Како аутор у *Предговору* каже, заједничко овим радовима јесте то што се директно или индиректно баве питањима синтаксе предиката у српском језику, па се нашли међу корицама ове књиге. Наслови се нижу без груписања радова у поглавља. Аутор истиче да је било могуће оформити поглавља, међутим, има радова који би појединим својим деловима могли припадати различитим поглављима, те је оваква концепција књиге прихватљивија. Радови су задржали своју аутономију, па се напомене и списак извора налазе на крају сваког текста, а коришћена литература и појмовни регистар налазе се на крају књиге.

Први одељак *Присјуй синтакси глагола*, који је за ову прилику и написан, представља увод за радове из области синтаксе глаголских облика и пасивне дијатезе. Аутор у овом раду поставља и дефинише оне појмове и категорије које ће разрађивати на наредним страницама књиге. Говори се о функционисању система глаголских облика и њиховој временској и модалној употреби, те о апсолутној и релативној временској детерминацији. Аутор даје кратак осврт са референцама о овој проблематици у српстичкој литератури (А. Белић, М. Стевановић, К. Милошевић). Важна опозиција коју аутор објашњава у овом одељку јесте *референцијалност/нереференцијалност* глаголске радње. Истиче се и разликовање дистрибутива, мултипликатива и збирне вишекратности глаголом исказаних радњи, а разматра се и питање односа глаголског вида и опозиције референцијалност/нереференцијалност. У раду се даље скреће па-

жња и на то да је за описивање функционисања система глаголских облика важан глаголски род, јер се пасивна дијатеза исказује само од прелазних глагола, а исти глагол може имати рефлексивну и нерелексивну форму што отежава идентификацију пасива. Даље, аутор истиче да је код нас обичај да се значења глаголских облика обрађују у синтакси (са чиме се и слаже), али није бесмислено питање да ли се ово остварује на морфолошком или на синтаксичком плану. У нашој литератури уобичајено је да се обрађује сваки глаголски облик засебно, али могло би се поступити и обрнуто, тако да се покаже којим се све средствима једно значење исказује. Аутор закључује да ниједан приступ није без мана.

У раду „Семантика глагола и итеративност” аутор говори о три основна типа језичког исказивања остваривања мноштва ситуација: *дистрибутиву* (свакој појединачној ситуацији одговара (неки) посебан учесник), *мултипликативу* (истоветни су учесници у том мноштву ситуација) и *итеративу* (мноштву ситуација одговара мноштво временских интервала). У српском језику не постоје посебна језичка средства за исказивање референцијалности и нерелексивности, већ се у зависности од комуникативног контекста закључује о ком је члану ове опозиције реч. Аутор запажа да нису све семантичке класе глагола подједнако подложне итеративизацији, пре свега они глаголи који нису подложни квантификацији, а то су модални глаголи и глаголи менталних и емоционалних стања. У раду се анализира да ли се овим глаголима може исказати итеративност ситуације и има ли каквих разлика у односу на остале семантичке класе глагола. Аутор на примерима показује да се овим глаголима исказују референцијалне ситуације које се понављају, као и појединачне ситуације које се не понављају. Међутим, ови глаголи исказују ситуације које се одликују трајношћу, а не мултипликацијом и итеративизацијом, али се они могу подврћи итеративизацији. Има и случајева када модални и глаголи емоционалних и менталних стања ипак исказују појединачност, а њихова допуна понављање ситуације.

Рад *Збирна вишекратносћ као синтаксичко-семантички тип мноштва радњи* полази од три типа мноштва радњи које је описао руски лингвиста Храковски: дистрибутив, мултипликатив и итератив. Ови типови мноштва радњи у нашој традиционалној граматици описују се индиректно, у оквиру функционисања глаголског вида и времена (Стевановић), а у новије време се о овом говори у радовима Милке Ивић и у ауторској студији о презенту.¹ У овом раду аутор издваја још један тип мноштва радњи, а то је *збирна вишекратносћ*. Овај тип је карактеристичан за словенске, а самим тим и за српски језик, а до сада му није придавана пажња. Аутор овај тип описује поредећи га са дистрибутивом, мултипликативом и итеративом. Специфичност овог типа исказивања мноштва радњи огледа се у томе што се оно изражава лексичким средствима (*неколико пута, више наврата*, односно у сложеној реченици може се јавити у једној од клауза или је зависни везник појачан партикулом *год*). Аутор закључује да код збирне вишекратности нема ограничења у погледу употребе претериталних глаголских облика оба вида као код итератива.

У раду *О императиву у савременом српском језику* аутор покушава да попуни празнину која постоји у нашој литератури у вези са описом функционисања овог глаголског облика, с обзиром на то да је обрађиван углавном у уџбеничкој литератури, а новија литература је донела нова сазнања о императиву, пре свега рад Милке Ивић, *Словенски императив уз негацију*. Срето Танасић истиче да се овај глаголски облик употребљава у различитим функционалним стиливима, да је он у њима различито заступљен и да има различита значења (нпр. у уџбеницима, у штампи). Циљ рада је да се покаже употреба императива у језику савремених писаца (Андрић, Божић, Киш, Ковач, Ољача, Селимовић, Госић, Црњански). У овим делима може се запазити да се императив јавља чешће у дијалогу, али није сваки дијалог подједнако погодан за употребу императива. Аутор анализом примера закључује да се императивом поред исказивања заповести и жеље исказује и молба, савет, утеха, а исто се то може исказати и негираним императивом. Аутор се слаже са тврђењем Милке Ивић да је императив везан за директни говор, док је његов еквивалент у индиректном говору конструкција

¹ Срето Танасић, *Презент у савременом српском језику*, Београд, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, 1996.

да + *їрезенїї*. Танасић примећује да од неких глагола нема императива у српском језику (*жадити се, тицати се, свиђати се, догађати се, болейти, занимати*). Узрок томе је у њиховим лексичкосемантичким карактеристикама, јер је за њих битно одсуство вољне компоненте. Исто тако ни глаголи *моћи, морати, хшети, смети, умети, їребаїти* немају овај облик из семантичких разлога. У анализираним делима императив с негацијом се ређе јавља од императива без негације. Разлог за то је што се и потврним обликом императива може изразити исто што и негираним, као и конструкцијама с презентом глагола *моћи, морати, смети*, али и семантика глагола може исказивати заповест или забрану *забрањујем, їресїани*. Даље, прост облик негираног императива јесте фреквентнији од перифрастичног (*немој + инфинитив / да + їрезенїї*). Аутор уочава тенденцију да се у српском језику прост облик императива користи за исказивање блажих забрана, а перифрастични за исказивање строжих. До овог закључка аутор долази полазећи од рада Милке Ивић, а коришћењем метода статистичке анализе о дистрибуцији простог и перифрастичног облика негираног императива у језику поменутих савремених писаца.

Рад *О уїоїреби глагола їребаїти* није нормативног, већ дескриптивног карактера. Овде аутор анализира све видове употребе овог глагола (правилне и неправилне), као и последице нормативног инсистирања на његовој безличној употреби, али даје и могуће решење за смањење раскорака између норме и праксе. Примери из књижевних дела (грађа за РСАНУ) и из разговорног језика, показују употребу личних облика овог глагола са допуном. Међутим, оно на шта језикословци у језичким поукама *Нашеї језика* указују јесте још једна погрешна употреба, а настала из тежње да се говори правилно. То је безлична употреба са субјектом, тј. употреба безличног облика уместо безличне конструкције: *он би їребало да на суду каже* уместо *їребало је да он на суду каже*. Овај вид неправилне употребе фреквентан је у језику средстава информисања и у разговорном језику и за то аутор наводи бројне потврде. Аутор упозорава и на то да се може створити привид правилне употребе у 3. лицу једнине презента, јер безлични облик глагола не значи и безличну конструкцију: „Привид безличне употребе овдје долази отуда што је лични облик 3. л. јдн. презента идентичан са безличним обликом глагола у презенту.” На ово су указивали и ранији граматичари (С. Марковић и М. Стевановић), али су они личну употребу овог глагола проглашавали за безличну у 3. лицу једнине презента. Аутор издваја 3 могућности: прво „глагол *їребаїти* се јавља безлично и таквој конструкцији нико не оспорава нормативност, друга могућност је да се глагол *їребаїти* јавља са личним наставцима и таквој конструкцији се не признаје статус у српском језику, трећа могућност је да се уз безлично употребљени глагол *їребаїти* налази субјекат. Овој трећој конструкцији се прикључује и конструкција са личном употребом овога глагола у облику презента једнине и такве конструкције се сматрају обрасцем безличне употребе овога глагола кад се жели именовати субјекат.” У раду се пажња посвећује анализи овог трећег случаја. Језичка пракса врши снажан притисак на норму да се глагол *їребаїти* употребљава и у личној форми и кад тражи глаголску допуну. Из сукоба између захтева праксе и нееластичности норме изродиле су се неприхватљиве конструкције типа: *Они су їребало да оїїуїују* која има своје упориште у конструкцији *Марко їреба да оїїуїује* где се лична употреба глагола *їребаїти* проглашава безличном. Примери типа *Треба да оїїуїујем* по аутору представљају сложјену реченицу у којој је ово допуна безличном глаголу *їребаїти*. Аутор закључује да ћемо све док норма не буде прихватила личну употребу овог глагола имати у пракси две грешке: личну употребу и безличну са појавом субјекта (непостојећи тип безлично-субјекатске реченице). Прва грешка је у супротности са нормом, а друга и са нормом и са структуром и природом српског језика. Ако би се као стандардна прихватила употреба личног облика и ван његове везе са именицом у функцији правог објекта, имали бисмо употребу безличног облика у два случаја: у простој реченици са инфинитивом као допуном и у сложјеној са клаузом као допуном. Лични облик би се употребљавао у простој реченици са субјектом у номинативу и тада би он имао допуну у инфинитиву или конструкцију *да + їрезенїї* као било који други непотпуни глагол.

Следећи рад *О їерфекїу и їлусквамїерфекїу имїерфекїивних глагола* разматра употребу и значење ових глаголских облика од свршених глагола. Наводећи особине

употребе плусквамперфекта у литератури, као и тврђења да се овај облик може заменити перфектом, па се самим тим повлачи ка маргини система глаголских облика, аутор показује да он има специфичних значења (означавања прошлих радњи које нису актуелне у моменту говора, тј. да се између радње њиме означене и момента говора десила нека друга радња која је поништила резултат прве), па се не може поистоветити са обликом перфекта и заменити њиме. То само упућује на то да он има ужи домен употребе, а не да се потискује из језика. Међутим, оно што аутора посебно занима јесте то што се у нашој литератури наводи да се од имперфективних глагола овај облик јавља по изузетку (М. Стевановић, Т. Маретић, А. Мусић, М. Радовановић), па он покушава да пронађе узрок. Аутор наводи одломке из Вукових приповедака и показује (анализом супротстављања минималних парова) да ако би се облик перфекта имперфективних глагола заменио обликом перфекта одговарајућих перфективних глагола, нарушио би се смисао, а да би се тај смисао задржао морао би се употребити облик плусквамперфекта перфективних глагола. За исказивање прошлих радњи које нису актуелне у тренутку говора и које су се десиле пре неке друге прошле радње користи се или плусквамперфекат глагола свршеног вида или перфекат глагола несвршеног вида. Аутор истиче да се овакво значење остварује само у одређеном контексту: када је достигнут неки резултат и поништен радњом супротног смера и позива се на руску ауторку Падучеву. Разлика између перфекта имперфективних и перфективних глагола лако је уочљива на примеру из разговорног језика (*Јелена се удавала/удала, а Марија није*). Обликом плусквамперфекта перфективних глагола исказују се прошле радње чији резултат није актуелан у моменту говора, јер је поништен неком другом радњом и он се не може заменити обликом перфекта перфективних глагола. Код имперфективних глагола ово значење исказује се обликом перфекта имперфективних глагола и то је простор на коме перфекат истискује плусквамперфекат из система. Исто значење исказује се двојако: перфектом од глагола имперфективног вида и плусквамперфектом од глагола перфективног вида, из овога се види да се данас плусквамперфекат гради готово доследно од глагола свршеног вида.

У раду *Пасивне конструкције за исказивање референцијалних и неререференцијалних садашњих радњи* аутор утврђује језичка средства за исказивање пасивне дијатезе садашњих референцијалних и неререференцијалних радњи анализом ексцерпираних примера који показују функционалностијску раслојеност језика. За исказивање садашњих референцијалних радњи употребљава се само рефлексивна конструкција (*се* конструкција). Аутор уочава ограничење трансформисања активних садашњих радњи у пасивне, то су случајеви у којима се агенс жели посебно истаћи. Пасив неререференцијалних радњи може се исказати тројако: рефлексивном формом, презентом помоћног глагола *бићи* и трпног придева, као и презентом глагола *бивати* и трпног придева. Само код исказивања неререференцијалних радњи конструкцијом презента глагола *бићи* и трпног глаголског придева јављају се само глаголи перфективног вида, док се у осталим случајевима јављају глаголи оба вида. *Се* конструкција је хомонимична па је тешко закључити да ли је реч о пасиву или је активна дијатеза рефлексивног глагола. Аутор запажа да је у свим функционалним стилима *се* конструкција најзаступљенија, али је у научном стилу врло честа конструкција са глаголом *бивати* која је у литератури била занемарена.

Циљ рада *Пасивне конструкције за исказивање референцијалне и неререференцијалне прошлости* јесте да се утврде језичка средства за исказивање пасива референцијалних и неререференцијалних прошлих радњи. Прошле референцијалне радње исказују се рефлексивном конструкцијом и конструкцијом са трпним придевом (код перфекта и плусквамперфекта). Партиципски пасив плусквамперфекта од имперфективних глагола ретко се јавља, с обзиром на то да се овим глаголским обликом исказује радња која није актуелна у моменту говора, а чији је ефекат поништен неком другом радњом. Међутим, ни овакве конструкције нису немогуће, што аутор поткрепљује примером, али тај пример не илуструје горе наведено значење. Такође, ретко се јављају *се* конструкције за исказивање пасива прошлих радњи, а нарочито ретко у облику плусквамперфекта, мада нису немогуће. За исказивање прошлих неререференцијалних радњи такође се ове конструкције изузетно ретко јављају, а конструкције са трпним придевом уобичајене су и за пасив перфекта и за пасив плусквамперфекта. Међутим, пасив про-

шлих нереференцијалних радњи исказује се само од глагола несвршеног вида. За исказивање нереференцијалних прошлих радњи користе се и: перфекат глагола *бивати* и трпни придев, пасивни потенцијал и потенцијал у оквиру *се* конструкције. Овим конструкцијама могу се исказивати нереференцијалне прошле радње од глагола оба вида, па видимо да перфективни глаголи нису искључени из исказивања нереференцијалне прошлости. Аутор указује да се ово може посматрати и у различитим функционалним стилевима.

У раду *Опозиција референцијалности/нереференцијалности и пасивна дијатеза* истиче се да су конструкције за исказивање пасивне дијатезе хомонимичне. Рефлективни пасив (*се* конструкција) подудара се са лексички рефлексивним глаголима, док је партиципски пасив (*кой*. конструкција) хомонимичан због тешкоћа семантичке интерпретације трпног придева. Аутор жели да покаже „у каквој су вези семантичко-синтаксичка интерпретација предиката са трпним придевом изведеним од свршених глагола и опозиција референцијалности/нереференцијалности”. Аутор говори о поступцима којима се утврђује пасивност конструкције тамо где је присутна хомонимичност. Анализом примера и ставова изнетих у литератури аутор закључује да прошле нереференцијалне радње исказане предикатом од глагола перфективног вида имају у ствари прави придев с обзиром на то да се нереференцијална прошлост претериталним облицима не исказује од глагола несвршеног вида нпр. *Дућан је само јонедељком зашворен*. У таквим случајевима немамо партиципски пасив, већ именски предикат. С обзиром на то да се имперфективним глаголима исказују и референцијалне и нереференцијалне прошле радње у предикатима са трпним придевом не може се утврдити да ли је реч о правом придеву или о глаголу, тј. да ли је реч о именском или глаголском предикату.

У раду *Пасив у научном стилу српскога језика* аутор жели да утврди којим се језичким средствима исказује пасивна дијатеза у научном функционалном стилу, с обзиром на то да се функционални стилови међу собом разликују у избору језичких средстава. Анализира се грађа ексцерпирана из лингвистичке и медицинске литературе. Најфреквентније су конструкције глагола *јесам (бити) + штрпни придев* и рефлексивна конструкција. За исказивање прошлости чешће се користи партиципски пасив. Конструкција *бива + штрпни придев*, која се користи за исказивање садашњих нереференцијалних радњи, неопходна је у случајевима кад је важно отклонити хомонимичност рефлексивне конструкције. Високофреквентна употреба пасивних конструкција у текстовима научног стила условљена је природом овог стила. Наиме, он не тежи за експлицитним исказивањем агенса, када га је неопходно истаћи, користи се актив.

Рад *Глагол између реченице и речника* има практичну намену да се превазиђу неки проблеми везани за обраду глагола односно придева који имају форму трпног глаголског придева у лексикографској пракси САНУ. Аутор разматра нека питања лексикографске обраде глагола у *Речнику САНУ* и у *Речнику МС*, за која до сада нису постојала права решења, заправо проблеме обраде глагола у вези са исказивањем пасивне дијатезе. У лексикографској обради проблем се јавља због тога што трпни придев може бити у саставу пасивне конструкције и чинити глаголски предикат, а такође може имати и придевску вредност и тада је он део именског предиката. Аутор указује да је боље избегавати такве примере код илустрације значења глагола јер је то посебна одредница. У раду аутор наводи примере недоследности у обради и формирању одреднице придева који су постали од трпног придева. Код глагола који имају лексички неповратну и повратну форму (I и II у РСАНУ), треба разликовати случајеве рефлексивног пасива од лексички повратних глагола. Код утврђивања статуса трпног придева, упућује се да треба утврдити постојање или непостојање вршења радње у времену о коме се реферише том конструкцијом. Ако постоји вршење радње, реч је о глаголу, а ако нема вршења радње реч је о правом придеву. Фактори од којих зависи коју ће вредност трпни придев имати јесу и припадност одређеној лексичко-семантичкој класи, глаголски вид, присуство неког елемента у контексту који би указао на то. Примере код којих се на основу ових параметара не може поуздано утврдити вредност не треба употребљавати у обради.

Рад *Декомпоновање глагола и структура простије реченице* тежи за осветљавањем једног од сегмената ове сложене проблематике. Полазећи од онога што је до сада изнето у литератури, аутор пажњу посвећује моделу *семикојулајивни глагол + глаголска*

именица у оквиру прости реченице (и то формиране од прелазног глагола), заправо интересује га структура реченице, тј. коју функцију у реченици имају чланови ове аналитичке конструкције. Аутор указује да се декомпоновање глагола не врши само кад су они у предикатској функцији, него су декомпоновању подложне и безличне глаголске јединице, тј. глаголски прилози као и инфинитивна и презентска допуна непотпуног глагола, за шта се наводе и примери. С обзиром на то, адекватнији термин био би декомпоновање глагола, а не предиката. У процесу декомпоновања глагола, како показују примери, семикопулативни глагол има функцију предиката, а девербативна именица јавља се као директни објекат, док се у случају пасивне дијатезе она јавља као субјекат (*Они су одлучили* > *Они су донели одлуку* > *Одлука је донета*). Међутим, не мора се она увек јавити у овој функцији, а има и случајева декомпоновања непрелазних глагола. Именица која је у реченици пре декомпоновања имала функцију ближег објекта у реченици са декомпонованим глаголом може имати различиту функцију: може бити елиминисана, имати неку споредну функцију, а врло ретко бити објекат или субјекат.

Рад *Декомпоновање глагола у књижевноуметничком стилу* надовезује се на претходни. Предмет овог рада је анализа декомпоновања глагола у књижевноуметничком стилу, за који оно иначе није карактеристично као за административни, публицистички и научни стил. Анализирани су примери из романа друге половине 20. века. Декомпоновани предикат се јавља ређе него у осталим функционалним стилевима, и у односу на недекомпоновани. Овај тип предиката среће се у текстовима који се карактеришу апстрактном и интелектуализованом тематиком и када се именована радња жели представити као институционализована. Ова појава се толерише у књижевноуметничком стилу зато што се писци користе оним језичким средствима која им омогућавају да што верније прикажу неки сегмент живота, па је декомпоновање глагола средство књижевне стилизације.

У раду *Инструментал за живо у пасивним конструкцијама* полази се од тога да наша граматичка и нормативна литература истичу да се у пасивним конструкцијама са трпним придевом за исказивање агенса (живог) јавља предлошко-падежна конструкција *од* + *генитив*. Владимир Гутков је указао да се у таквим пасивним конструкцијама може јавити и инструментал који означава живо. Аутор рада показује анализом примера које даје Гутков да је инструментал за живо за означавање агенса ишчезао из српског језика, али се јавља у другој функцији и код глаголске и код придевске вредности трпног придева. Инструменталом у овим примерима именује се појам помоћу кога се остварује пасивна радња односно појам помоћу ког се одржава дато стање, заправо инструментал има описно, а не агентивно значење. Функција инструментала за живо слична је функцији инструментала за неживо у овим конструкцијама са трпним придевом.

Аутор у раду „Исказивање агенса уз девербативне именице” анализира промене које на синтаксичком плану доноси употреба девербативне именице уместо глагола у процесу кондензације реченичне структуре. Испитује се један тип граматичког исказивања агенса уз девербативне именице на примерима који илуструју функционално-стилску раслојеност језика. Исказивање агенса уз девербативну именицу врши се генитивом са предлогом *од*, а посесивним генитивом може се исказати и агенс и пацијенс, међутим ту се јавља хомонимичност. Сваки могући неспоразум отклања се употребом предлошко-падежне конструкције *од* (*стране*) + *генитив*. Ова конструкција се мора употребити када се између података о радњи и њеном вршиоцу убацује неко друго обавештење, јер посесивни (слободни) генитив захтева директно наслањање на именицу са значењем оне радње за чије је извршење одговоран онај фактор који се именује генитивом. Предност генитива са предлогом *од* јесте и у томе што се он може различито распоређивати у реченици па се самим тим може варирати њен семантички садржај.

У раду „Конструкција *код* + *акузатив* с временским значењем” аутор покушава да утврди критеријум који регулише избор именице са којом ова конструкција може вршити функцију временске одредбе. Ова конструкција са временским значењем јавља се са веома ограниченим бројем лексема (што је и раније утврђено у литератури — Даничић и Стевановић). То су углавном именице које именују одређени временски

период. Анализом Даничићевих примера и примера из савремених књижевних дела, пре свега семантичких карактеристика ових лексема и супротстављајући их лексемама које припадају истој категорији (именују одсек времена), али су антонимне *зима* : *ле-то*, *ноћ* : *дан*, *староси* : *младоси*, аутор закључује да су то оне именице које именују временски одсек који припада крају или бар другој половини временског периода коме припада. У акузативу са овим предлогом јавља се и именица *крај* са генитивом именице која означава временски период.

Циљ рада *Временска уопштења конструкција* на + акузатив и у + акузатив са именицама које значе *годишња доба* јесте да се утврди дистрибуција ових конструкција, тј. да се опишу услови њихове употребе у вези са временском припадношћу радње која се њима детерминише. Анализа језичке грађе (ексцерпираних из књижевних дела, штампе и разговорног језика) показује да конструкције у + акузатив и на + акузатив временски детерминишу глаголску радњу у смислу директне локализације. Кад се ове конструкције јаве са именицом која означава годишње доба, избор је ограничен. За детерминисање прошлих радњи у односу на моменат говора јавља се конструкција у + акузатив (само по изузетку на + акузатив). Конструкција у + акузатив употребљава се и за детерминисање садашњих неререференцијалних и будућих неререференцијалних радњи. Конструкција на + акузатив користи се за детерминисање будућих референцијалних радњи.

У раду *Сујропне реченице са везницима 'него' и 'већ'*, на примерима из публицистичког, разговорног и књижевноуметничког стила, посматрају се реченице са овим везницима у којима се у првој клаузи истиче негираним предикатом да се радња именована у њој не врши, а у другој клаузи се исказује која се радња уместо ње реализује. Циљ рада је да се утврди постоје ли другачије организоване реченице за исказивање овог типа супротности о којима се у граматицима српског језика готово не говори. У овом типу супротности друга клауза исказује алтернацију за неизвршену радњу у првој, али постоји још начина односно језичких средстава да се ово исказе: употребом везничке конструкције *уместо да* и изостављањем негације у првој реченици. Док је у типу реченица које описује наша граматика немогуће променити редослед клауза, а да се не промени значење, у овом типу исказивања супротности то је избегнуто. Могућа је и употреба везника *него* и *већ*, а у првој клаузи употребљава се глагол такве семантичке вредности који казује да се радње друге клаузе не врши, а могуће је са овим везницима употребити и негирани други глагол у првој клаузи, и то аутор показује трансформисањем наведених примера. Овде се везник не може заменити везником *али*, али се може заменити конструкцијом *уместо тога*, за шта се наводе примери. Аутор утврђује да се везницима *него* и *већ* исказује још један тип супротности. То су реченице са *него* код којих нема обавезног негирања вршења радње у клаузи лево од везника, а у другој клаузи се не именује радња која се уместо ње врши. (*Знам ја то одавно, него нећу да говорим.*) Код њих се везник *него* може заменити везником *али*. Аутор закључује да се оне повлаче из језика, а да њихово место заузимају реченице са *али*.

Аутор у раду *Безличне реченице са конструкцијом до + генитив* анализира један тип бесубјекатских реченица који се до сада није истицао у нашој литератури. Указује не само на структурне особености него и на семантичку страну ових реченица. Реченице типа *Њему није било до чекања* пореди са безличним реченицама у којима је предикат исказан глаголом: *Тога дана Милану се журило*. Бесубјекатским реченицама са глаголским предикатом исказују се психолошка и физиолошка стања која се тичу лица именованих дативском допуном (логичким субјектом), док се бесубјекатским реченицама са конструкцијом *до + генитив* исказује став лица према тој ситуацији, процесу, радњи. Став лица је увек осмишљен, док се за први тип то не може рећи. Аутор то доказује сучељавањем минималних парова *Не иде ми се у позориште* (немам потребу за тим) *није ми до идења у позориште* (имам важнијих преокупација од те да идем у позориште). Значај овог рада је у томе што се овај тип реченица није досад наводио у граматичком опису српског језика.

У раду *Безличне реченице са уопштеним аџенсом* аутор разматра начине на које се разрешава хомонимија код ових реченица када су оне формиране од прелазних глагола те се подудару са пасивним рефлексивним реченицама. То је могуће елиминисањем могућности увођења пацијенса, и то на два начина: увођењем објекатске клаузе

или неке њој сличне конструкције у однос према предикату рефлексивне реченичне конструкције или неутрализацијом глаголске транзитивности. У другом делу рада показује се да у стандардном српском језику постоји тип безличних реченица са уопштемним агенсом код којих се регуларно исказује пацијенс. То су оне реченице код којих је ближи објекат исказан генитивом без предлога.

У овој књизи запажања и опсервације темеље се на великом броју примера тако одабраних да уважавају функционалностилску диференцираност језика, а неки се радови баве појединим аспектима језичких особености у одређеним функционалним стиловима. Такође, аутор своја разматрања заснива на резултатима истраживања из ове области које су изнете како у нашој литератури, тако и у широј славистичкој.

Ова књига заслужује пажњу јер су у њој обрађене оне теме којима у нашим граматицама није посвећено пуно пажње. Аутор је осветлио и појаве које су биле запажене, али недовољно обрађене или пак он први о њима говори (збирна виšekратност, безличне реченице са конструкцијом *до + зенишив*). Књига представља допринос потпунијем и прецизнијем познавању функционисања синтаксичког система српског језика.

Марина Сјасојевић

UDC

Г. Г. Тяпко, *Развитие отвлеченной лексики в сербском литературном языке*.
— Москва: МГИМО, 2005, 485 стр.

Хуманистички преображај и модернизација европске културне мисли, које су, крајем XV и почетком XVI столећа, ослобађајући се од наслеђа средњег века спровела два велика реформатора: Еразмо Ротердамски и Мартин Лутер, у Србији су морали чекати, и каснити, стотинама година. Турска владавина на Балкану кочила је сваку помисао о развоју самосталних институција вере, језика и школства. Али, тек што је Правитељствујушци совјет, на ослобођеној српској територији, макар и за кратко време подигао главу, већ се јављају зачеци једног револуционарног процеса, сличног ономе који је испрва Немачкој, а потом и остатку Европе, донео темељну промену погледа на народни језик. Био је довољан тек непун људски век, од 1804. до 1868, па да се у Србији створи погодно тле за коначну и искључиву борбу око језика тек ослобођеног народа: није се још ни слегла прашина око првог издања *Српског рјечника*, а већ Вук преводи *Нови завјет* са многих предлога, међу којима се (Копитаревим посредством) истиче онај Лутеров; и већ Стратимировић бесни на саму јеретичку помисао о делу које његовој Цркви одузима „старославјански”, тај православни латински, замењујући га простонародним, „сељачким” језиком.

Испод, поред и око свег сукоба Матичиног и Вуковог културног круга, који се, убрзо по ослобођењу, развија на широком културном простору и поред беспопштедног деловања и (не)праведних судова обе стране, уобличава се кроз читав XIX век природно, и шири незауостављиво, један нови, складно реформисани, гипки језик, свима доступан, отворен за богатство функционалних стилова преко потребних администрацији младе, још несигурне државе, и, круном Бечког договора доказано, за све прихватљив. О његовом филолошком пореклу, те коренима и току развоја који сежу дубоко у саму његову срж — у апстрактну лексику, њену семантику и деривацију, говори Галина Георгијевна Тјапко, у монографији посвећеној развоју апстрактне лексике у српском књижевном језику.

Аналитичка позиција коју Тјапко заузима на почетку свог истраживања изврсно је одабрана. Бављење лексиком као основицом књижевног језика нужно захвата само средиште проблема националне језичке оријентације. Ауторка, са друге стране, користи стратификациону многостраност појма *лексика*, како би истовремено могла да се окрене и питањима семантике (која сежу у дубине културолошке и психолингвистичке области), и питањима творбе, генерисања речи, које постају нарочито актуелна у новијим лингвистичким истраживањима.